

Jan Derk Domela Nieuwenhuys Nyegaard (1870-1955)

PIETER VAN HEES

Inleiding

Op 4 januari 1955, nu vijftig jaar geleden, overleed in Amsterdam Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard.¹ Zijn overlijden viel in een periode waarin de Vlaamse beweging in België weer in betekenis toenam en de slagen van de tweede collaboratie (de eerste was in de Eerste Wereldoorlog) in de jaren 1940-1944 te boven leek te komen. Domela was in beide oorlogen van mening geweest dat de verlossing van Vlaanderen onderdrukking op taalgebied door de Belgische overheid met Duitse hulp mogelijk zou zijn geweest.

De oordelen over hem zijn dan ook, om het voorzichtig te stellen, uiteenlopend. In Vlaams-nationalistische kringen en onder bepaalde groepen Groot-Nederlanders was hij bij zijn leven al een legendarische figuur en werden zijn krachtige uitspraken over de noodzakelijke vernietiging van de Belgische staat, over een Al-Germaanse culturele en politieke eenheid en over een Groot-Nederland of zoals hij het noemde Heel-Nederland met graagte aangehaald en luid geprezen. Met name bij de historici die zich na 1945 met de geschiedenis van de Vlaamse beweging bezighielden, is de toonzetting kritisch.

Domela's aanvankelijk medestander uit het activisme, Leo Picard, noemt Domela in zijn *Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandse Beweging* "verblind" door zijn eigen idealen, "gesloten voor de werkelijkheid" en "een edele figuur, maar ook een hartstochtelijke en heerszuchtige man, die iedere nuance miste".² Ook bij zijn biograaf Lammert Buning is er die mengeling van enerzijds bewondering en waardering, maar ook de vaststelling dat elk gevoel van politiek inzicht ontbreekt.³ Arie Willemsen in zijn *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940* deelt Domela in bij "de niet zeldzame categorie van warhoofdige idealisten".⁴ Lode Wils heeft het in zijn *Flamenpolitiek en aktivisme* over een "ijdele

1. Algemene informatie over Domela is te vinden in: L. BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard* *vlaming door keuze*, Buitenpost, 1976 en in P.J. MEERTENS, *Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard*, in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*, Leiden, 1956-1957, pp. 32-41.

2. L. PICARD, *Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandse Beweging*, dl. 2, Antwerpen, 1937-1959, pp. 205 en 214.

3. L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, p. 117 en vele andere plaatsen.

4. A.W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969, p. 30.

man”.⁵ Hendrik Elias beschrijft hem in zijn *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1940* als een “*dweper*”, maar ook als een dynamische persoonlijkheid.⁶

In recente studies over het activisme – het was die beweging waarin Domela zijn grote rol speelde –, is het oordeel over hem zonder meer negatief. Noch Daniël Vanacker in zijn studie over het activisme, noch Joris Dedeurwaerder in zijn biografie over Raymond Speleers, noch Leo Molenaar in zijn biografie over Marcel Minnaert zijn positief over Domela.⁷

Jeugd en studiejaren

Maar laten we zien wat deze man, die “*een Willem van Oranje meende te zijn*” volgens zijn Gentse stadsgenoot Leonard Willems⁸, van zijn leven heeft gemaakt.

Jan Derk Nieuwenhuis (de naamdelen Domela en Nyegaard zijn latere toevoegsels), geboren op 25 juli 1870 in Amsterdam, groeide op in een redelijk welgesteld en intellectueel milieu. Zijn vader was advocaat en later (1884) hoogleraar strafrecht aan de Rijksuniversiteit in Groningen. Jan Derks grootvader was hoogleraar in de theologie aan het Athenaeum (later de Gemeentelijke Universiteit) in Amsterdam en zijn overgrootvader was hoogleraar in de filosofie aan de Rijksuniversiteit in Leiden. De familie stamde af van een Deense zeekapitein met de naam Nyegaard (veranderd in Nieuwenhuis) die zich in de 18de eeuw na een schipbreuk voor de Nederlandse kust in Noord-Holland vestigde als koopman en succesvol in zaken is geweest.

Jan Derk kampte als kind en in zijn groei naar volwassenheid met een zeer zwakke gezondheid. Hij volgde zelden regulier onderwijs, maar intelligent en leergierig als hij was, las hij enorm veel. Hij raakte volledig in de ban van zijn Scandinavische afkomst en vulde dat aan met literatuur over de Germaanse godenwereld en bouwde dat alles om tot een soort pan-Germaans-Scandinavische denkwereld. Interessant is dat in deze ideeënwereld afstand genomen werd van Pruisen. Die staat had immers in 1860 Denemarken aangevallen en bedreigde het Domela zeer dierbare Neder-Duits als taal. Uiteindelijk ging hij, ook al weer om gezondheidsredenen, in Lausanne theologie studeren, een opleiding met een calvinistische signatuur en dat was merkwaardig want de familie was van oudsher luthers. De studie werd voltooid in Edinburgh. Om deze redenen trad hij niet als

5. L. WILS, *Flamenpolitiek en activisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974, p. 57.

6. H. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging, 1914-1940*, dl. I, Antwerpen, 1969, p. 24.

7. Het betreft: D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, Gent, 1991; J. DEDEURWAERDER, *Professor Speleers. Een biografie*, Antwerpen-Gent, 2002 en L. MOLENAAR, *De rok van het universum. Marcel Minnaert astrofysicus, 1893-1970*, Amsterdam, 2003.

8. D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur [...]*, p. 27.

predikant in de lutherse kerk in, maar in de Nederlands hervormde kerk. Zijn eerste predikantsplaats was in België in de gemeente Oostende, waar hij in 1895 bevestigd werd. Hij was inmiddels in 1893 getrouwd met de Groningse predikantsdochter Andrea Elizabeth Sypkens. In 1895 vertrok hij naar Odijk in de provincie Utrecht en hij keerde in 1903 naar Vlaanderen terug als predikant in Gent. In Oostende had hij zeker kennis gemaakt met het Vlaamse taalvraagstuk, al zijn er enkele bewijzen die er op duiden dat er reeds in zijn studententijd belangstelling voor het taalvraagstuk in België is geweest.

In de jaren tot 1914 speelde Domela geen bijzondere rol in de Vlaamse ontvoeringsstrijd. Hij was lid van het Algemeen Nederlandsch Verbond-tak Gent en uiteindelijk zelfs bestuurslid, maar in de grote strijd van dat moment, de vernederlandsing van de Gentse universiteit, speelde hij geen rol van betekenis, al stond hij er wel van harte achter.

1914-1918

De Duitse inval in augustus 1914 veranderde veel, ook voor Domela. Hij koos onvoorwaardelijk voor Duitsland als redder van Vlaanderen. Het eerder gemaakte voorbehoud jegens Pruisen viel volledig weg en toen Gent eenmaal bezet was, schreef Domela:

*“Ja, gelijk in de Edda’s beschreven staat, uit deze Godenschemering van het Germaanse ras zal een nieuw, vromer, krachtiger, heerlijk eeuwenoud en toch eeuwig jong volk in Germanje opstaan, een volk van God.”*⁹ Door zijn werk als predikant – en dat werk deed hij goed en vol overgave – had hij ook te maken gekregen met de zorg voor gewonde en krijgsgevangen gemaakte militairen en dat hield hem ook in contact met de Duitse bezetters. Het leverde hem papieren op die hem vrijwel onbeperkt reizen toestonden in het kustgebied en achterliggende land.

In oktober 1914 ging Domela een opmerkelijke rol spelen in een kring van jonge flaminganten die al vóór 1914 hun afkeer van België luid kenbaar hadden gemaakt in het Gentse studentengezelschap Ter Waarheid en in het blaadje *De Bestuurlijke Scheiding*.¹⁰ Deze groep, jong, goed geschoold, merendeels vrijzinnig, politiek niet gebonden én politiek onervaren, liet zich aanvankelijk door Domela meeslepen en afficheerde zich als Jong-Vlaanderen. Domela kende enkele van hen via zijn werk als predikant. Wat hen allen bond, was een fel antibelgicisme. Zij kwamen in de volgende maanden tot een aantal standpunten. In de eerste plaats diende er een zelfstandige staat Vlaanderen te komen en diende de staat België te verdwijnen. In de tweede plaats was een nauwe politieke, militaire en economische

9. L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, p. 70.

10. Zie voor verdere informatie over het activisme de werken van Daniël Vanacker en Lode Wils.

band met het Duitse keizerrijk vanzelfsprekend, al waren er al direct verschillen van inzicht over de intensiteit van die betrekkingen. Een dissident was er, Marcel Minnaert, die een meer Groot-Nederlandse politiek voorstond. Domela voerde voor deze idealen propaganda in en buiten Gent en wist in 1915 her en der Jong-Vlaamse kernen op te richten. Tegelijk hield hij een nauw contact met de bezettingsautoriteiten en verkreeg de nodige faciliteiten. De bezetters ontwikkelden, aanvankelijk wat aarzelend, maar vanaf einde 1914 toch zeer doelbewust hun *Flamenpolitik*, die er kort gezegd op neer kwam om gebruik te maken van de Vlaamse politieke verlangens ten voordele van een blijvende Duitse aanwezigheid in België. Dit betekende dat Jong-Vlaanderen in begin 1915 geld kreeg voor een dagblad, *De Vlaamsche Post*, waarin de beweging, uiteraard onder Duitse controle, haar propaganda kon spuien. In de jaren 1915-1916 onderhield Jong-Vlaanderen betrekkingen met een in Nederland opgezette pro-activistische organisatie. F.C. Gerretson had midden 1915 het blad van de uitgeweken Vlamingen *De Vlaamsche Stem* met behulp van Duits geld in handen weten te krijgen en hij gebruikte dit blad, ook nu weer met Duitse instemming, om zijn idee van een soort statenbond tussen Nederland, België en Duitsland te lanceren. België zou dan een federale staat moeten worden met daarbinnen een duidelijk Vlaams overwicht, gesteund door Nederland. Alleen zo kon, ook weer dankzij de band met Duitsland, het Franse gevaar worden beperkt. Domela was met dit plan niet ingenomen. Hij wilde een zelfstandig Vlaanderen en zijn loslippigheid maakte dat het plan om de twee bladen te laten samenwerken, mislukte. Maar misschien is dit teveel eer voor Domela. In 1916 werd de Duitse steun aan *De Vlaamsche Stem* ingetrokken en werd de hele, vanuit de Haagse legatie geleide actie om het activisme te steunen, opgeheven. Vermoedelijk was de pro-Duitse stemming in Nederland toch niet zo sterk dat voor dit soort zaken steun te vinden was. De Duitse ambtenaar R. Neter schreef hierover aan F. Rosen, de in 1916 benoemde Duitse gezant in Den Haag en opvolger van R. von Kühlmann:

*“Für die Niederländer ist die sprachliche Vlamenbewegung selbstverständlich interessant, aber auch nur theoretisch. Praktisch würden die Niederländer auch kein Jota ihrer realen Interessen zu Gunsten der Flamen opfern.”*¹¹

Domela wist dit en het verklaart mogelijk dat hij daarom zijn heil bij Duitsland bleef zoeken. Dit land bleef voor hem de redder en misschien nog te meer omdat zijn eigen rol in Vlaanderen minder prominent werd. De Jong-Vlaamse beweging kreeg tegenspel van de zijde van de gematigde flaminganten die wel met de Duitsers wilden samenwerken, maar eerder dachten aan een federale Belgische staat dan aan een zelfstandige Vlaamse staat. Maar ook in de eigen beweging raakte Domela op het achterplan. Het is opvallend dat hij in de via de *Flamenpolitik*

11. D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 50 en zie ook M. FREY, *Der Erste Weltkrieg und die Niederlande*, Berlin, 1998.

Foto van Jan Derk Domela Nieuwenhuys Nyegaard
poserend met leeuwenvlag, s.d.
(ADVN, BE ADVN AC438 – Archief Jaak Demeester,
VFA6669)

gerealiseerde vernederlandsing van de Gentse universiteit in 1916 geen rol speelde en dat ook niet deed bij de schepping van de Raad van Vlaanderen en de creatie van de bestuurlijke scheiding in 1917. Zelfs het uitroepen van de zelfstandigheid van Vlaanderen in 1918 ging buiten hem om.

Hij had nog wel een soort erepositie in de Jong-Vlaamse beweging, maar dat was het dan ook. Wel zien we hem nog actief als propagandist – dat kon hij – in de Nationalistische Bond van Jan Wannijn in Gent.

Wat wel bleef waren zijn betrekkingen met de Duitse gezaghebbers. Ook al wantrouwde men daar zijn verlangen naar een soeverein Vlaanderen, men twijfelde kennelijk niet aan zijn trouw aan Duitsland en daarom was hij bruikbaar. Maar liefst drie keer kreeg hij toestemming om naar Duitsland te reizen en daar propaganda te maken. Hij kreeg toegang tot tal van sommiten, waaronder admiraal A. von Tirpitz. Op zijn laatste reis in de zomer van 1918, toen de militaire situatie voor Duitsland al ongunstig geworden was, bleef hij in Duitsland en een Duitse overwinning geloven. Hij schreef zelfs dat hij tijdelijk in Duitsland wilde gaan wonen om zo nog beter propaganda te kunnen maken.¹² Overigens had Domela niet door dat men hem wel aanhoorde, maar ook niet meer dan dat. Op het einde van de oorlog riep hij de Vlaamse soldaten aan de IJzer op om over te lopen naar de Duitsers om zo alsnog België te vernietigen. Het ontlokte de activist Hendrik Mommaerts in zijn blad *De Eendracht* het volgende commentaar:

*“Een van de vijf gaat natuurlijk wel eens wat kuieren bij deze dominee, maar men begrijpt hoe dergelijke gekken ons prestige in het buitenland doen stijgen.”*¹³

Maar ook Domela kreeg door dat het afgelopen was. Heimelijk werd een boot met huisraad geladen en in oktober 1918 verliet het predikantsgezin Gent.

1918-1940

Dankzij tussenkomst van een aantal vrienden kreeg hij een predikantsplaats in het Friese dorp Beetsterzwaag. De trouw aan Vlaanderen bleef, zij het op een afstand. In 1921 veroordeelde het Belgische gerecht hem bij verstek ter dood. Hij zag dat uiteraard als een eerbewijs in zijn strijd om Vlaanderens recht. Zijn rol in de Groot-Nederlandse beweging in eigen land bleef beperkt. In het Algemeen Nederlands Verbond was hij vanwege zijn extremisme niet welkom. In de meer uitgesproken Groot-Nederlandse organisatie De Dietsche Bond deed hij wel mee, maar vervulde er geen bestuurlijke functies, zoals uitgeweken Vlamingen dat wel deden. Wel schreef hij een bijdrage in 1930 in *Voor – 1830 – Na*, een publicatie

12. RUDIGER, *Flamenpolitik. Het Duits annexionisme in België en het activistisch landverraad in hun waar daglicht*, Brussel, 1922, pp. 267-268 en L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, pp. 126-127.

13. L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, p. 129.

die de Dietsche Bond ter gelegenheid van het Belgische eeuwfeest liet verschijnen. Het werd *België's dood is Vlaanderen's leven*, twee bladzijden frasen met als kern dat België “*een overeind gehouden lijk [is], maar dat Vlaanderen leeft...*”¹⁴ Op 17 april 1933 nam hij bij de volkshulde ter gelegenheid van de herdenking van de 400ste geboortedag van Willem van Oranje in Delft de eed af van vele Groot-Nederlanders uit Noord en Zuid. De organisatie van die dag was in handen van het Dietsch Studenten Verbond, dat aan de nationale feestelijkheden ook een Groot-Nederlands tintje had weten te geven. De eedformule was afkomstig van Cyriel Verschaeve en beide heren hadden daar in het geheim overleg over gepleegd.¹⁵

Zijn rechtlijnigheid inzake de Vlaamse en Groot-Nederlandse vraagstukken kon hij uitleven in het blad *De Dietsche Voorpost*, waarin Roza De Guchtenaere en Firmin Parasio korte metten maakten met alle figuren en richtingen die meenden met de Groot-Nederlandse idealen te kunnen marchanderen. Dat Parasio toen, in de jaren dertig, al veel Duitse contacten had, was Domela onbekend of het deerde hem niet. In 1939 prijkte Domela's naam op het blad als hoofdredacteur onder het devies “*Heel Nederland één*”.

In Nederland zelf raakte hij vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog betrokken bij de fascistische organisatie Zwart Front van Arnold Meijer. Toen deze zijn voornamelijk beneden de grote rivieren opererende organisatie wilde uitbreiden tot een meer nationale organisatie en met name ook de Nederlandse Nationaal Socialistische Beweging van Anton Mussert wilde bestrijden omdat deze te Duits georiënteerd zou zijn, kon hij de propagandatalenten van Domela wel gebruiken. Bij de oprichtingsvergadering op 20 april 1940 in Den Haag van wat nu Nationaal Front ging heten, sprak ook Domela. Hij werd nu lid en trad ook toe tot de Politieke Kamer, een raadgevend orgaan. Het nationale karakter en het Groot-Nederlandse ideaal dat er, overigens met mate, beleden werd, spraken Domela aan. Dat er in deze organisatie ook altijd een duidelijk antisemitisme gepropageerd werd, deerde hem kennelijk niet.¹⁶

14. Zie *Voor – 1830 – Na: een bundel opstellen en gedichten met 13 platen*, Santpoort, 1930, pp. 117-118, citaat op p. 118.

15. P. VAN HEES, Willem van Oranje, 1533-24 april 1933, in: *Utrechtse Historische Cahiers*, nr. 2/3, 1984, pp. 83-104, speciaal pp. 97-100 en L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, pp. 157-158. De eed luidde: “*Wij heffen hoofd en handen / Voor het heil der Nederlanden / En zweren vast den eed / Van doodsbeproefde trouwe, / Wilhelmus van Nassouwe / Met u te staan gereed*”.

16. H. SCHIPPERS, *Zwart en Nationaal Front Latijns georiënteerd rechts-radicalisme in Nederland, 1922-1946*, Amsterdam, 1986, pp. 138 en 145-146.

1940-1945

Het uitbreken van de oorlog en de bezetting van Nederland en België (nu ook geheel Vlaanderen) betekende niet dat Domela nu met zijn oude opvattingen brak en zijn band met het Nationaal Front verbrak. In de huiselijke kring lag dat anders. Zijn twee zonen – de derde verbleef in Indonesië – waren van het begin al fel anti-Duits en antinationaal-socialistisch. Domela ontving echter Duitsers in zijn pastorie, of weme, zoals hij deze noemde. Het waren relaties uit de Eerste Wereldoorlog of vrienden die hij in de loop der jaren in Duitsland had gemaakt. Het maakte zijn toch al moeilijke verhouding met zijn gemeenteleden er niet beter op. Van aangifte van joodse burgers of verzetslieden aan de bezetters is echter nooit sprake geweest.

In het Nationaal Front bleef hij echter actief. Hij maakte propaganda in Zuid-Limburg voor deelname aan het Nederlandse Legioen dat tegen de Sovjet-Unie moest gaan strijden en hij was zelfs van plan om als veldprediker met de troepen mee te gaan. Zijn propagandakwaliteiten waren als vanouds. De Duitse autoriteiten waren vol bewondering, zoals uit een rapport blijkt:

“Der Sprecher ist hervorragend, sein Auftreten eine ausgesprochenen Propaganda für den Führer Adolf Hitler und den National-Sozialismus.” Tot zijn geluk – en dat van vele andere leden – ontbonden de Duitse bezetters in december 1941 het Nationaal Front en werden de aanhangers na de oorlog betrekkelijk licht of niet gestraft, zoals bij Domela het geval is geweest.¹⁷ Domela is na 1945 niet vervolgd vanwege zijn activiteiten binnen het Nationaal Front, noch voor andere feiten.

Voor Domela brak nu een moeilijke tijd aan. Zijn vrouw was in mei 1940 overleden. In 1943 ging hij met emeritaat. Het werden eenzame jaren, eenzaam ook omdat de verhouding met zijn gemeenteleden te wensen overliet. Er waren van het begin van zijn komst onenigheden geweest, voortkomend uit de strijd tussen meer of minder orthodoxe geloofsopvattingen. En voor een verzoenende politiek was Domela gezien zijn karakter niet de meest aangewezen persoon. In deze periode van reflectie trad er volgens Buning ook een toenemende reserve tegenover Hitler-Duitsland op. Hij schreef in 1943:

*“Ik heb veel moeten leren. Ik die in den vorigen oorlog met Duitsland wegliep, omwille van de gehoopte verlossing van Vlaanderen.”*¹⁸ Troost vond hij in zekere zin in zijn vriendenkring en in de gezinnen van zijn zoons. Juist daar trof hem een zware slag. Zijn zoon Koo bij wie Domela in Groningen logeerde, werd in zijn huis in 1943 door een lid van de *Sicherheitspolizei* doodgeschoten. Koo was actief in het verzet. Domela was op dat moment afwezig, maar kwam vlak na de moordaanslag terug. Hij ontstak in razende woede en hield voor het open raam een scheldrede

17. H. SCHIPPERS, *Zwart en Nationaal Front [...]*, p. 276.

18. L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, p. 173.

tegen Hitler en zijn trawanten. Het veroorzaakte een oploop en verwarring bij de nog aanwezige Duitse politie, maar deze hernam zich en arresteerde Domela. Hij ontsnapte ternauwernood aan deportatie naar een concentratiekamp. Dankzij zijn Duitse relaties kwam hij er vanaf met een verbanning naar Schiermonnikoog, één van de Waddeneilanden. Tijdens zijn gevangenschap in Groningen in het beruchte hoofdkwartier van de *Sicherheitsdienst* heeft hij veel voor zijn medegevangenen kunnen betekenen. Juist in die persoonlijke religieuze betrekkingen lag zijn kracht als predikant. Dat was ook in het begin van de Eerste Wereldoorlog wel gebleken.

Na 1945

Hij overleefde de verbanning, maar verloor in de oorlog wel twee van zijn zonen. Naast het verlies van Koo was er de dood van Edzard in een Japans gevangenenkamp. In Domela's eigen leven kwam weer wat licht toen hij in 1946 hertrouwde met zijn achternicht Elizabeth Francisca Nieuwenhuis.

Met Vlaanderen herleefde het contact via leden van de groep Vive le Gueux-De Blauwvoet. Hier zaten figuren in die in de oorlog zich afgekeerd hadden van het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV). Het ging voornamelijk tegen het gebrek aan Groot-Nederlandse uitgangspunten in het VNV-beleid. Een van de belangrijkste contactpersonen werd Jan Olsen, die met zijn blad *Het Pennoen* ook inzake Vlaanderen en de Vlaamse vraagstukken, vooruitstrevende ideeën verkondigde.¹⁹ Verder waren er ontmoetingen met Arthur de Bruyne en Flor Grammens.

Bij de begrafenis van Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard waren er vele Vlaamse en Groot-Nederlandse vrienden aanwezig, waaronder Marcel Minnaert.

Besluit

Wat heeft Domela voor Vlaanderen betekend? Een antwoord op deze vraag is niet eenvoudig te geven. Wanneer we in plaats van betekenen het werkwoord bereiken zouden plaatsen, zou het antwoord eenvoudig, want niets, zijn. Zijn betekenis inschatten is moeilijker. Hij was zonder twijfel een figuur die mensen wist te boeien en voor zich wist in te nemen. Een zekere mate van charisma kan hem niet ontzegd worden, maar zoals dat bij charismatische figuren vaker het geval is, zij kunnen wel verleiden, maar niet leiden en bij Domela is dat zeker het geval. Hij heeft velen in Vlaanderen en Nederland en elders geconfronteerd met het Vlaamse

19. Zie voor Jan Olsen, E. VANDEWALLE & J. DEDEURWAERDER, *Olsen, Jan N.E.*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, dl. 2, Tiel, 1998, pp. 2226-2227.

nationale vraagstuk en hen opgeroepen tot het innemen van standpunten voor de bevrijding van Vlaanderen, voor de eenwording van Vlaanderen met Nederland en voor de broederschap tussen de Germaanse (inclusief de Angelsaksische) en Scandinavische volken, maar hij koppelde dit tegelijk aan extreme oplossingen als de vernietiging van de Belgische staat. Op het punt van leidinggeven liet Domela het af weten. Hij was er niet geschikt voor en die zelfkennis ontbrak hem. De motivering voor al zijn handelen moge steeds geweest zijn: alles voor Vlaanderen, maar dan moet men zich toch afvragen of Vlaanderen met deze bevlogen hulpverlener waarlijk gediend is geweest.